

Wielrennen in onze taal De fiets op het puntje van de Vlaamse tongen

Maarten Van Looy

De fiets is een relatief jong voorwerp maar dat neemt niet weg dat er in Vlaanderen sprake is van een heuse 'wielertaal'. Die Vlaamse wielertaal is een erg boeiende materie. Ze behelst een samenraapsel uit traditionele dialecten, uit de overkoepelende standaardtaal en uit een typisch jargon. Deze mix is ontstaan doordat er verschillende, vaak tegenstrijdige, krachten op de wielertaal ingewerkt hebben. Op deze manier is voor elk wielwoord een eigen ontwikkeling ontstaan, die slechts voor enkele woorden bijna volledig identiek is. In dit artikel zal ik aan de hand van enkele voorbeelden proberen illustreren welke krachten het meest van belang zijn geweest om de woordenschat in verband met onze geliefde tweewieler tot zijn huidige vorm te brengen.

Het onderzoek dat ik zelf heb verricht, beperkte zich tot de provincie Oost-Vlaanderen. Ik kwam wel in aanraking met het taalgebruik in de overige delen van Vlaanderen, maar de Oost-Vlaamse regio was deze die ik het grondigst heb onderzocht. Hierin zijn de belangrijkste krachten die een rol spelen voor de fiets- en wielertaal duidelijk zichtbaar. Deze krachten zijn de invloed van 'andere' talen, de regio van waaruit de spreker afkomstig is, zijn leeftijd en ten slotte zijn graad van professionaliteit. Om tot een goed beeld te komen is het echter niet mogelijk om deze invloeden volledig onafhankelijk van elkaar te bekijken.

Geografische verschillen

Zelfs binnen het deelgebied van de geografische spreiding zijn er verschillende, soms tegenstrijdige, tendensen merkbaar. De meest opvallende tegenstellingen, zijn te vinden op de noord-zuidas. Mooie voorbeelden daarvan vinden we bij lemma's als 'trapper', 'voorvork' en 'drinkbus'. Specifiek voor het laatste lemma zijn *bidon*, *drinkbus* en *pulle* de meest voorkomende trefwoorden. *Bidon* vinden we meer in het zuiden, *drinkbus* voornamelijk in het noorden. Naast een noord-zuidspreiding gebeurt het ook wel eens dat een woord in de hele provincie te vinden is, terwijl zijn tegenhanger alleen in het noorden of alleen in het zuiden aanwezig is. Zo komen bijvoorbeeld *freins*, *guidon* en *helm* overal voor, terwijl *remmen*, *stuur* en *casque* alleen in het noorden of het zuiden gebruikt worden.

Verder zijn er de oost-westtegenstellingen. Deze zijn eigenlijk veel meer van belang voor de traditionele dialectgrenzen in ons taalgebied, omdat ze te maken hebben met oude Saksische invloeden aan de kust en Frankische invloeden in Limburg. Omdat de wielwoordenschat

Afb. 1: *bidon*, *drinkbus* of *pulle*.

zo jong is, spelen zij voor deze materie echter een minder doorslaggevende rol. Er zijn wel mooie tegenstellingen te vinden zoals bijvoorbeeld *voor* en *lucht* in het westen tegenover *voorder* en *licht* in het oosten, maar het moet duidelijk zijn dat deze twee niet zozeer te maken hebben met de fiets, maar eerder met zaken uit het alledaagse leven.

Ten slotte zijn er ook enkele verschijnselen die opvallen door hun aan- of afwezigheid in een bepaald gebied dat ook van groot belang is voor andere aspecten van de dialecten. De belangrijkste gebieden hierbij zijn het Waasland, de Denderstreek en het hinterland van Gent. Het meest typische woord voor de Denderstreek is *mutsje*. Zowel in de betekenis van hoofddeksel als in die van het dopje dat men op een ventiel draait wordt het woord alleen gebruikt rond de Dender. In het Waasland scheidt *potversnelling* dan weer hoge toppen, terwijl het woord elders bijna onbekend is.

Een mooi voorbeeld van een golvenpatroon dat vertrekt vanuit Gent vinden we bij *chambrière* voor binnenband. Dicht bij de stad heeft de Franse term een grote concentratie, die steeds dunner wordt naargelang men verder van de stad weggaat. Voorbeelden van woorden die schitteren door hun afwezigheid zijn bijvoorbeeld *ketting* in de Denderstreek en *solutie* voor lijm in het Waasland.

Invloed van 'andere' talen

Naast typische inheemse woorden zijn er een aantal andere talen van belang voor onze wielwoordenschat. Vooral het Standaardnederlands en het Frans spelen een grote rol. Ook het Engels en het Italiaans zijn van belang, maar veel minder dan de eerste twee talen.

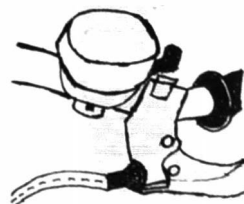
De invloed van het Nederlands laat zich overal gelden, maar voornamelijk bij jongere sprekers en bij mensen die afkomstig zijn uit het noorden. Dit laatste heeft te maken met het feit dat de standaardtaal zich al veel langer aan het ontwikkelen is in Nederland, omdat het gebied minder vreemde overheersers kende. Een woord als *handvat* is opgerukt over heel de provincie, terwijl *drinkbus*, *veldrijder* en *verzorger* voorlopig ergens halfweg blijven hangen zijn. *Fiets* en *trapper* daarentegen zijn nauwelijks de rijksgrens overgestoken. Standaardtaal hangt ook samen met de graad van professionaliteit van de spreker. Zo zijn de oudste en de meest typische woorden gekend door fietsmakers en ex-profrenners. Anderzijds is het zo dat deze twee categorieën vaak hun taalge-

Afb. 2: *licht* of *lucht*?

Afb. 3: Het *mutsje*.

Afb. 4: fietsbel.

bruik moeten aanpassen waardoor ze dan weer meer standaardtaal gebruiken dan de man in de straat. Wielrenners komen immers vaak in contact met de standaardtalige termen die bij het organiseren van wedstrijden gebruikt worden, terwijl fietsenmakers dan weer gedwongen zijn om standaardtaal te gebruiken, omdat hun klanten de oude woordenschat niet meer kennen. Enkele voorbeelden hiervan volgen later.

De invloed van het Frans is altijd van zeer groot belang geweest en is dat nog steeds. Toch wordt de invloed langzaam minder groot. De verspreiding ervan is vergelijkbaar met die van standaardtaal. Zo komen *velo*, *kader*, *pion*, *koers* en *guidon* voor 'stuur' overal voor, terwijl *pion libre* en *pion fixe* zich tot het zuiden beperken en *casque* en *arrivée* nauwelijks over de taalgrens komen. Ook de leeftijd van een informant speelt een rol. Woorden als *guidon*, *rustinneke* voor een vulkaniseerpleister en *fourche* voor vork worden vrijwel alleen nog door ouderen gebruikt. Toch moet gezegd worden dat ook bij de ouderen het gebruik van Franse termen vermindert in vergelijking met tien jaar geleden. In verband met de specialisatiegraad is het gebruik van het Frans afhankelijk van de krachten die al genoemd werden bij het gebruik van de standaardtaal. Er zijn twee redenen waardoor een specialist Franse termen gebruikt. Enerzijds kan hij zich de termen soms beter herinneren, omdat hij ze vaak gebruikt, zoals bijvoorbeeld bij *poignée* voor handgreep, *bracket* voor trapas en *moyeu* voor naaf, anderzijds gebruikt hij soms woorden als *musette* voor etenszakje en *attaqueur* die iets 'internationaler' zijn en dus beter verstaan worden door buitenlandse collega's.

Afb. 5: de *guidon*

Afb. 6: *moyeu*

Het Engels heeft voorlopig relatief weinig invloed op de wielertaal. Er zijn enkele lemma's zoals 'dynamo' en 'jump' waarbij iedereen een uit het Engels komende term gebruikt, maar deze zijn eerder zeldzaam. Men zou verwachten dat Engels vooral meer gebruikt wordt door jongeren, die minder beïnvloed zijn door het Frans. In bepaalde gevallen, zoals bij *finish*, *profs* en *rush* is dit inderdaad voor een deel het geval, maar we zien ook dat sommige Engelse termen als *stayer* voor gangmaker, *sturmy* voor naafversnelling, *toeclips* en *freewheelen* uitsluitend door ouderen gebruikt worden. Toch moet vooral benadrukt worden dat de Engelse invloed eerder klein is.

Invloed van de leeftijd

Zoals hiervoor al enkele keren bleek, speelt ook de leeftijd een rol bij het gebruik van een Vlaamse wielertaal. Jongeren worden steeds minder beïnvloed door het Frans. Dat wil echter niet zeggen dat ze geen Franse woorden meer gebruiken. *Velo*, *coureur*,

soupape en *peloton* halen nog steeds een ruime meerderheid bij de jeugd. Daarentegen loopt het gebruik van woorden als *tripporteur*, *guidon* en *fourche* wel op zijn laatste benen bij jongeren. Voor wat betreft Engelse invloeden gebruikt de jonge garde vrijwel alleen woorden als *mountainbike* en *jump*, die eigenlijk door iedereen gebruikt worden en die ook in de standaardtaal opgenomen zijn. Het algemene dialectverlies van de jeugd is vooral merkbaar bij de authentieke inheemse dialectwoorden. Zo zijn *trenkel* voor banddraad, *solex* voor een fiets met hulpmotor, *karbuurlicht* en *katoog* voor reflector nauwelijks nog bekend. Er moet wel bij vermeld worden dat dit soms ook te maken heeft met het weinig of niet meer gebruikt worden van bepaalde voorwerpen. Een laatste pittig puntje over de wielertaal van jongeren is dat ze soms kiezen voor een 'light' dialectvorm. Ze kennen het echte oude woord niet meer, maar willen hun liefde voor het dialect toch laten blijken door het gebruik van een vorm die ook niet tot de standaardtaal behoort. Tot deze groep behoren woorden als *bollen*, *platte tube* en *groene vlag*.

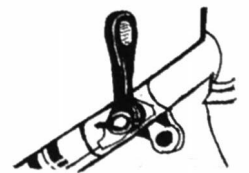
Afb. 7: De *soupape*.

Bij ouderen zijn globaal gezien de omgekeerde tendensen van bij jongeren te zien. Zij gebruiken ook wel eens een Frans woord of een authentiek dialectwoord als er een volwaardige Nederlandse tegenhanger is, zoals bij *poignée* voor handgreep, *remise* voor fietsenrek, *katoog* en *karbuurlicht*. Dit wil echter niet zeggen dat er geen vormen zijn waarbij het Nederlands sterker staat dan het Frans, maar purismen zijn eerder zelden. Toch zijn ook daar een paar leuke voorbeelden van te vinden, zoals *liefhebber* en *kattensprong*.

Afb. 8: Het *karbuurlicht*.

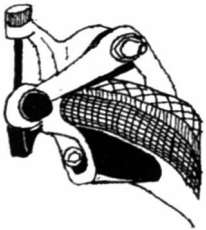
Graad van betrokkenheid bij het wielrennen

De laatste doorslaggevende factor voor de wielertaal is de graad van betrokkenheid bij de sport. Hierover werd al één en ander gezegd bij de invloed van de vreemde talen. De niet-specialisten praten een stuk minder over het wielrennen dan zij die er elke dag mee bezig zijn. Ze komen dus weinig in aanraking met het 'wielertaalgebruik' van anderen. Daardoor bewaren zij dikwijls oudere termen in een ongewijzigde vorm. Deze kunnen zowel van Nederlandse als Franse oorsprong zijn, zoals bijvoorbeeld *katoog* en *freinen*. Aan de andere kant gebeurt het ook dat niet-kenners oudere vormen vergeten, omdat ze ze niet gebruiken. Het gebeurt ook dat ze door gebrek aan 'input' over het wielrennen de vormen zelfs nog nooit gehoord hebben. In dat geval gebruiken zij een standaardvorm zoals *versnellingshendel* of *as*, of een zelf verzonden term als *tetje* of *rayonsleutel* voor een nippel, de verdikking aan het einde van een spaak.

Afb. 9: De *versnellingshendel*

Bij de specialisten werken de twee tendensen uiteraard omgekeerd. Door meer over de wielersport te praten gaan ze enerzijds bepaalde woorden als *pionlibren* en *moyeu* beter onthouden, maar anderzijds

zijn ze verplicht om hun taalgebruik aan te passen om vlotter te communiceren met hun omgeving. Bij wielrenners gaat het dan vooral om taalgebruik in verband met wedstrijden en in interviews, bij fietssenmakers is het een noodzaak om standaardtaal te gebruiken in de omgang met klanten. Zo zien we dan bij de kenners een hoge frequentie van woorden als *remmen*, *lijm*, *versnelling*, *herenfiets* en *elite*. Het vaak hanteren van de wielertaal krijgt bij de specialisten echter nog een derde dimensie die afwezig blijft bij de niet-specialisten. Kenners communiceren immers niet alleen met mensen die hen dwingen tot het gebruik van standaardtaal, maar ook met andere specialisten. Zij moeten zich proberen verstaanbaar maken in het internationale peloton, om zo de nieuwste snufjes op te pikken. Zo onderkennen zij voornamelijk invloed van het Frans, maar ook van het Engels en het Italiaans, dat op wielergebied de rol van 'Lingua Franca' voor een belangrijk stuk heeft overgenomen van het Frans. Op die manier kwamen termen als *musette*, *attaqueur*, *cyclocrosser*, *piano* voor 'rustig aan' en *gruppetto* voor 'bus' in hun taalgebruik.

Afb. 10: De freins

Alles bij elkaar is de fiets- en wieleterminologie in Oost-Vlaanderen een veelkleurige mengeling van dialect, jargon en standaardtaal. Deze taal bezit nog altijd een sterke dynamiek, maar toch zijn er sporen van verval merkbaar. Het minder kennen en repareren van de eigen fiets, leidt samen met het algemene dialectverlies naar een wielertaal die steeds minder afwijkt van de standaardtaal.